

DE KLOOF TUSSEN THEORIE EN EMPIRIE

Een eerste Analyse en Poging tot Onderzoeksopzet

Jan Holvast

Kritiek en kommentaar op dit artikel worden door de schrijver op prijs gesteld.

DE KLOOF TUSSEN THEORIE EN EMPIRIE: SUBJEKTIVISME VERSUS OBJEKTIVISME

A. DE KRISIS

De laatste jaren zijn er veel boeken en artikelen verschenen met als titel of ondertitel "krisis in de sociologie" of "krisis in de sociale wetenschappen" (Beerling, 1973, Cornelis 1973, Gouldner 1970). Dit zou doen vermoeden dat in de jaren zeventig de sociale wetenschappen plotseling ondergedompeld zijn in een poel van krisisverschijnselen. Het lijkt of men eensklaps niet meer gelooft in de methoden die altijd gebruikt werden, alsof plotseling de ogen van veel wetenschappers zijn open gegaan. Niets is echter minder waar. Ook in het verleden is regelmatig gediskussieerd over de tekortkomingen van de sociale wetenschappen en worden crises voorspeld. Nu hoeft een crisis op zich niet negatief te zijn. In tegendeel, bijna alle wetenschapsgebieden hebben crises moeten overwinnen voordat de positie werd bereikt waari men zich nu bevindt. Een crisis echter die reeds meer dan vijftig jaar duurt, duidt of op een fundamenteel verschil van inzicht, of op een wel zeer hoge drempel naar volwassenheid. Het wordt daarom tijd meer aandacht te besteden aan deze crisis; niet alleen door erover te gaan discussiëren, maar vooral door een analyse van de crisis, of anders gesteld: een analyse van de kloof die beoefenaars van dezelfde wetenschap van elkaar scheidt. Om aan te geven hoe die analyse het best kan plaats vinden zal ik beginnen met een kort overzicht van artikelen en boeken, waarin deze kloof aan de orde komt. Deze literatuur kan verdeeld worden in twee groepen. In de eerste groep vinden we de aanhangers van de stelling dat de kloof gevonden moet worden binnen de methode, omdat daar een tegenstelling is tussen theorie in abstracte zin en empirisch onderzoek. In de tweede groep de aanhangers van de stelling dat de kloof gevonden moet worden in een fundamentele tegenstelling der methoden.

De kloof in eerstgenoemde zin werd als het grootst ervaren in de jaren dertig, toen het meten als enig mogelijke ontwikkeling werd gezien, sterker nog, het meten was een voorwaarde om van wetenschap te kunnen spreken. Aan de andere kant bevonden zich de "theoretici", die zich als doel stelden het opstellen van complexe, abstracte theorieën, om in termen van Parsons te spreken het opstellen van "generalized analytical theory" (Parsons 1938). In ditzelfde artikel is Parsons zich bewust van het uit elkaar groeien van deze twee groepen. "That is, there is a tendency to the development of a very deep hiatus between the more empirically and

the theoretically minded workers in the social science fields." (1) Hij doet tevens een beroep op iedereen te voorkomen dat de kloof groter wordt en bepleit het op elkaar inspielen van theorie en onderzoek. Duidelijker wordt dit naar voren gebracht door Robert K. Merton (1963a en 1963b). In het eerste artikel geeft hij aan welke bijdrage de theorie kan leveren voor empirisch onderzoek, in het tweede artikel het omgekeerde. Het empirisch onderzoek speelt geen passieve rol door alleen maar hypothesen te toetsen, maar is actief doordat nu nieuwe hypothesen geformuleerd kunnen worden, doordat nieuwe feiten aan het licht kunnen worden gebracht of doordat begrippen verduidelijkt worden. De twee artikelen zijn geschreven vanuit de vrees, dat er twee soorten sociologen zouden komen: zij die boven alles willen gaan generaliseren en komen tot het formuleren van sociologische wetten en zij die alleen vertrouwen hebben in alles wat gerapporteerd wordt en geverifieerd is. Dit zou echter waanzin zijn omdat beiden zich met hetzelfde bezig houden. De eerste met sociologische of wetenschappelijke generalisaties, de tweede met empirische generalisaties. Deze twee generalisaties liggen echter in elkaars verlengde: vanuit een empirische generalisatie moet bekeken worden hoe de sociologische wetmatigheid er uit ziet.

Merton heeft met zijn twee artikelen duidelijk invloed gehad op het zeer bekende artikel van Blalock (1968): "The Measurement Problem: a gap between the languages of theory and research". In dit artikel geeft Blalock aan, dat de kloof tussen theorie enerzijds en onderzoek anderzijds veroorzaakt wordt door het spreken van twee verschillende talen: een theoretische taal, die uit constructs bestaat en een operationele taal met expliciete instructies voor het meten en classificeren. Iedere taal gebruikt zijn eigen begrippen, hetgeen leidt tot spraakverwarring en wederzijds onbegrip. Een mogelijke oplossing is het opstellen van hulptheorieën (2), die volgens het kausaal model opgezet worden en waarbij gewerkt wordt met veel bekende en weinig onbekende variabelen.

Dit spreken van twee talen en gebruiken van twee soorten begrippen is op zich een zeer oud probleem en werd voor Blalock reeds veelvuldig bediscussieerd (denk alleen al aan de discussie over het operationalisme!) door een aantal voraanstaande epistemologen. Het duidelijkst wordt dit naar mijn mening verwoord en uitgebeeld door Margenau (1950), die het C-veld oftewel de wereld van de konstrukties (constructs) plaatst tegenover het P-veld, de wereld van de percepties. Tussen deze twee velden moeten verbindingen tot stand worden gebracht, omdat de konstrukties in feite afschaduwingen zijn van de ervaringen, de percepties. Het aanbrengen van deze verbindingen levert problemen omdat de perceptie veel rijker is dan de taal of de logika die haar moet verwoorden. Er ontstaan met andere woorden vertaalproblemen, die beperkt kunnen blijven wanneer we ons bij het vertalen houden aan van te voren vastgelegde regels. Margenau spreekt in dit verband

van "rules of correspondence". Zonder deze regels bestaat het gevaar, dat ieder veld een eigen leven gaat leiden, een gevaar dat zoals we zagen ook onderkend werd door Merton en Parsons. Een min of meer identiek uitgangspunt vinden we ook terug bij Northrop (1947), die spreekt van "concepts by intuition" en "concepts by postulation" die middels "epistemic correlations" aan elkaar gekoppeld worden, en bij Bierstedt (1959) die spreekt van nominale en reële definities. Bij nominale definities wordt een woord of een zin door een ander woord of zin vervangen. Het definiendum wordt door het definiens vervangen. Bij reële definities wordt middels een propositie de gebruikelijke inhoud van een begrip weergegeven, welke reële definities daarvoor gebruikt worden hangt van het verschijnsel af. In tegenstelling tot deze reële definities zouden we bij de nominale definities tot een grotere uniformiteit moeten komen bijvoorbeeld door het opstellen van een sociologisch woordenboek. Wanneer we dit niet doen ontstaan er twee soorten theorieën, namelijk methodologische en substantieve.

Uit dit overzicht zal duidelijk zijn geworden, dat het hier gaat om een kloof binnen een bepaalde methode en wel een methode die geënt is op die van de natuurwetenschappen. In alle gevallen wordt aangegeven dat het gaat om het vinden van generalisaties, van wetmatigheden die in een kausaal model moeten worden geplaatst waardoor meer inzicht in de werkelijkheid wordt verkregen. Het bestaan van een kloof wordt niet als onoverkomelijk ervaren; wel als hinderlijk. Zij is niet onoverkomelijk, omdat alle wetenschappen, en dus ook het grote voorbeeld de natuurwetenschappen, er mee worstelen. Ook daar spelen, zij het in mindere mate, problemen van validiteit en betrouwbaarheid een grote rol. Ik zou deze kloof daarom de "optimistische" kloof willen noemen, omdat de meesten wel een uitweg zien om de kloof smaller te maken en vergeleken met de jaren dertig, toen het probleem van het operationalisme speelde, is deze kloof smaller geworden. Zij kan nog smaller worden indien we betere methoden gaan gebruiken (Coleman 1970), wanneer we een beter gebruik gaan maken van de wiskunde (Nowak 1969) of wanneer we beter gaan meten (Torgerson 1965). Wanneer we dit laatste niet doen, dan blijven we met het probleem zitten. "The concepts of theoretical interest tend to lack empirical meaning, where as the corresponding concepts with precise empirical meaning often lack theoretical import".(3) Zijn oplossing doet echter sterk denken aan de tijd, dat de kloof juist het breedst was: de tijd van de operationalisten.

Van een geheel andere kloof is sprake in het boek van Kaufmann (1944). Daar gaat het om een strijd tussen voor- en tegenstanders van het gebruik van natuurwetenschappelijke methoden in de sociale wetenschappen. De voorstanders, waartoe we alle bovengenoemden mogen rekenen, gaan uit van het bestaan van wetmatigheden, die alleen met behulp van de natuurwetenschappelijke methoden te onderzoeken zijn.

Deze methoden verlenen de sociologie het predikaat wetenschappelijk, omdat we via hen in staan zijn toetsingskriteria aan te brengen, waardoor we een uitspraak kunnen doen over het al dan niet waar zijn van een stelling. Een uitspraak die door anderen gecontroleerd kan worden (het principe van intersubjectiviteit). Het onderscheid tussen wetenschappelijk en niet-wetenschappelijk of metafysisch speelt bij de voorstanders een grote rol. Popper (1968, 1969) noemt dit het demarkatie principe. De tegenstanders gaan er van uit, dat de sociale wetenschappen zitten met een geheel eigen problematiek en dat deze op een eigen wijze en met eigen methoden onderzocht moet worden. Op een eigen wijze, omdat er geen sprake kan zijn van wetmatigheid, met eigen methoden omdat het ontbreken van wetmatigheid op "eenmalige" verschijnselen duidt die alleen via de introspektie "waargenomen" kunnen worden. Over de wetmatigheid zijn de meningen verdeeld, sommigen denken in termen van herhaalbare regelmatigheden, over de methode is men het eens: de natuurkundige benadering moet afgewezen worden. Tegenstanders van de wetmatigheid baseren zich op de volgende overwegingen

- a) de menselijke vrijheid brengt op iedere wet een uitzondering aan;
- b) om de wetten te ontdekken hebben we experimenten nodig en deze zijn in de sociale wetenschappen niet te gebruiken;
- c) alle uitspraken in de sociale wetenschappen hebben betrekking op historische omstandigheden, zodat nooit sprake kan zijn van wetten die voor alle plaatsen en tijden gelden;
- d) de zogenaamde sociale wetten missen de objectieve validiteit, zijn niet waarde-vrij zoals in de natuurwetenschappen;
- e) we kunnen nooit komen tot preciese wetten, omdat we geen gebruik kunnen maken van de wiskunde.

Deze vijf argumenten komen we bij alle, bij de ene meer de andere minder, tegenstanders tegen. Vooral de socioloog-fenomenoloog Alfred Schutz (1969) is een tegenstander van wat hij noemt het objectivisme, omdat het als logische konsekwentie heeft dat het leidt tot behaviorisme, een stroming die alleen het zichtbare gedrag wil onderzoeken. Dit behaviorisme moet, met andere minder radikale vormen van objectivisme, afgewezen worden: "This type of social science does not deal directly and immediately with the social life-world, common to us all, but with skillfully and expediently chosen idealizations and formalizations of the social world which are not repugnant to its facts".(4) Het gaat er veel meer om dat ik de ander probeer te begrijpen en dat is alleen mogelijk door me bezig te houden met de menselijke activiteiten en bij deze activiteiten te betrekken de motieven die daartoe hebben geleid.

"Summing up, we come to the conclusion that social things are only understandable if they can be reduced to human activities; and human activities are only made understandable by showing their in-order-to or because motives".(5) En dit laatste kan ik alleen doordat ik mens ben onder de mensen. Ik kan mij in de ander verplaatsen, waardoor ik hem en hij mij kan begrijpen. Het zal duidelijk zijn dat het hier om

subjektieve verschijnselen gaat, die niet met objektieve methoden zijn te onderzoeken, maar alleen met zeer geëigende methoden als het "Verstehen" in de zin zoals het door Max Weber is gebruikt. Een identiek standpunt wordt ingenomen door Natanson (1963) in een artikel, waarin hij zich afzet tegen het naturalisme. Het tegenover elkaar plaatsen van de fysika en de sociale wetenschappen gebeurt ook in een artikel van Brodbeck (1954). Hierin geeft zij vier patronen aan die zichtbaar zijn binnen de sociale wetenschappen en waarvan er twee wel heel duidelijk tegenover elkaar staan. "First, there are the self-conscious continuers of the Galilean-Newtonian tradition who insist upon essential identity in method between the social and physical sciences. These thinkers incline to the view that social theory is, in some sense, reducible to psychology which in turn, through physiology, is reducible to physics. Armed with the laws of physics and the state of the universe at any moment. Laplace's demon extends his purview from the physical world to the fate of all mankind. From Mill to the logical positivists, these are the objectivists and reductionists. Second, from the early nineteenth century until our own time. The Romantics insist upon the unique character of what later came to be called *Geisteswissenschaften*, the sciences of man. Organicist, holist, and emergentist, this school deploras the Laplacean vision as radically mistaken, if not viciously demeaning to the dignity of man and his works. It counters the objectivists' fervor for the emperical methods of science with an equally ardent belief in the superiority of *verstehen*. These are the two extreme views". (6) Ik heb dit stuk nogal uitgebreid weergegeven, omdat we hierin een aantal kenmerken tegenkomen die vaker worden genoemd wanneer de verstehende methode als alternatief wordt genoemd. Twee andere patronen die hier tussen in liggen zijn volgens haar de visie van Marxisten en pragmatici en het subjektivisme van Hayek. Ik zal hier later nog op terugkomen.

Het toekennen van de naam Romantici aan de tegenstanders van de natuurkundige methoden wordt ook gedaan door Gouldner in zijn openbare les getiteld "Romantiek en Classicisme: Dieptestructuren in de sociale wetenschappen" (1973). De Classicici zijn hierin de voorstanders. Welk standpunt hij zelf kiest wordt duidelijk uit zijn boek (1970). Hierin zet hij zich niet alleen af tegen de natuurkundige methoden, maar voegt tevens een nieuw element toe: de praxis. Een verder doorvoeren van het empirisme in de richting van cybernetika, systeemtheorie en "operation research" leidt tot een cultuur, waarin het humanisme vernietigd is en tot een sociologie, die een instrument is om de status quo te handhaven. Een soortgelijk standpunt, waarbij gewezen is op de inadequaatheid van de huidige methoden en gewezen wordt op de behoefte aan nieuwe methoden vinden we bij Phillips (1972).

Beerling (1973) tenslotte wijt de crisis ook aan een verschillende visie op de methoden van onderzoek en ziet de kloof voornamelijk als een gevolg van een discussie over filo-

sofische stromingen, te weten het idealisme en het materialisme. Beide stromingen draven te ver door en hebben het zicht op de werkelijkheid verloren. Met name verzet hij zich tegen de standpunten van Gouldner en Phillips, die hem te vrijblijvend zijn. De wetenschapsman is geen artiest, maar moet volgens bepaalde regels te werk gaan. "Hij zal een theorie hebben te bedenken of gebruik dienen te maken van een bestaande. Hij zal wegen moeten aangeven om theoretische begrippen in observatietermen te vertalen, variabelen en indicatoren moeten vinden, waarmee in het onderzoek kan worden gewerkt".(7) De visies van Gouldner en Phillips (en anderen) doet hij af met "Alles tezamen: een romantische eruptie van het zuiverste water, zoals de moderne wereld er meer heeft gekend, zonder dat één erin slaagde het tij te keren". (8)

Het zal duidelijk zijn dat de kloof, waarvan hier sprake is een geheel andere is dan de "optimistische" kloof. Ging het daar om een kloof tussen twee totaal verschillende benaderingen van de werkelijkheid. Deze laatste kloof is mijns inziens belangrijker dan de eerste, omdat zij logisch aan haar vooraf gaat. Belangrijker ook, omdat de verschillen hier groter zijn. Om met Brodbeck te spreken het zijn twee extreme standpunten, die ver van elkaar staan. Reden voor mij om deze kloof de "pessimistische" kloof te noemen, met aan de ene kant de voorstanders van een objektieve benadering aan de werkelijkheid en aan de andere kant de voorstanders van de subjektieve benadering. Aan deze twee benaderingen ligt meer ten grondslag dan het gebruik van een verschillende methode alleen. Zij stoelen op totaal verschillende uitgangspunten, waar tot dusver bijna geen aandacht aan is geschonken. Alleen Cornelis (1973) heeft waarschijnlijk in die richting gedacht, toen hij sprak van "het probleem van de vooronderstelling". "De reden waarom we van een crisis in de sociale wetenschappen kunnen spreken is veel fundamenteeler: het medium in functie waarvan de wetenschappelijke activiteit wordt beoefend, namelijk het wetenschappelijk denken zelf, is voor de sociale wetenschappen problematisch geworden".(9) "Wat ontbreekt is een sociale theorie van de kennis waarin zowel een diversiteit aan vooronderstellingen als een onderlinge rechtvaardiging kunnen worden gespecificeerd".(10) Ik sluit me daar gaarne bij aan met de aantekening, dat het althans niet mijn bedoeling is om tot een sociale theorie van de kennis te komen. Wel is mijn bedoeling iets dieper in te gaan op de vooronderstellingen die ten grondslag liggen aan wat voortaan genoemd zal worden het subjektivisme en het objektivisme. Deze grondslagen zullen hopelijk aantonen dat Cornelis geen gelijk heeft door te suggereren dat het wetenschappelijk denken nu pas problematisch is geworden. Zij is het altijd al geweest, maar wordt nu pas aan de orde gesteld omdat de crisis volgens sommigen een ongekende hoogte heeft bereikt. Een crisis die dreigt te leiden tot een volledig onbegrip voor elkaars standpunten.

B. SUBJEKTIVISME EN OBJEKTIVISME

Alvorens in te gaan op de vooronderstellingen zullen we eerst de twee begrippen iets nader moeten konkretiseren.

Gewirth (1954) zegt dat er aan de tegenstelling tussen subjektivisme en objektivisme twee vragen zijn te stellen:

"First, are the facts or subjectmatters dealt with by the social science subjective or objective? Second, is the method of obtaining knowledge of these facts subjective or objective?"

(11) De twee vragen liggen in elkaars verlengde: de beantwoording van de tweede vraag hangt sterk af van het antwoord op de eerste. Gewirth zelf stelt zich op het standpunt, dat het niet in een of-of stelling kan worden weergegeven, maar dat de waarheid ergens in het midden ligt. De problemen komen doordat men een verschillende taal spreekt. Persoonlijk geloof ik dat Gewirth hier wat al te gemakkelijk over de problemen heen stapt en dat het probleem toch dieper ligt. Ik zal dat proberen duidelijk te maken door voor zowel de subjektivisten als voor de objektivisten de twee door hem gestelde vragen te beantwoorden en met name letten op de vooronderstellingen, die aan het antwoord op de eerste vraag ten grondslag liggen.

Door zowel Schutz als Natanson wordt de nadruk gelegd op het onderzoek van de menselijke activiteiten. Het sociaal handelen is een intentionele ervaring van de actoren en om deze activiteiten en handelingen te kunnen begrijpen moeten we proberen achter de motieven te komen. Een dergelijke studie is een subjektieve studie omdat het onderwerp subjektief is.

"But for a theory of action the subjective point of view must be retained in its fullest strength, in default of which such a theory loses its basic foundations, namely its reference to the social world of everyday life and experience", is de konklusie van Schutz (12). Voor Hayek (1952) geldt hetzelfde. Hij noemt zich een subjektivist, omdat "its subject matter is human opinions and attitudes" (13). Een konklusie ligt voor de hand, maar is nietszeggend: de subjektivisten houden zich met subjektieve feiten bezig. Deze konklusie is nietszeggend, omdat in het geheel niet aangegeven wordt, waarom zij zich uitgesproken met dit soort feiten bezig houden, met andere woorden waarop zij hun keuze baseren. Hun keuze is zoals uit het voorgaande gebleken is vooral een negatieve keuze, het afwijzen van strikte wetmatigheden zoals we die in de natuurwetenschappen kennen. Deze wetmatigheid moet afgewezen worden, omdat hierdoor de eigen plaats van de mens in het universum ontkend wordt. Dat eigene wordt gevonden bij de motieven van de mens welke leiden tot activiteiten. Deze motieven zijn niet onder te brengen in een wetmatigheid. Vandaar dat hun benadering idiografisch genoemd moet worden: het beschrijven en eventueel verklaren van eenmalige verschijnselen, de activiteiten, en de daarachter liggende motieven. Vandaar ook hun afwijzing van de natuurwetenschappen en het wijzen op de eigen plaats van de Geisteswetenschappen, waar Brodbeck van sprak.

De grond voor dit alles ligt echter nog dieper. Met hun afwijzen van de wetmatigheid wordt ook het determinisme afgewezen. Sterker nog hun afwijzen van de wetmatigheid is gebaseerd op een afwijzen van het determinisme. Men wil soms nog wel spreken van generalisaties, van een bepaalde tendens, maar niet van bepaald-zijn, gedetermineerd-zijn. De kausaliteit wordt afgewezen, omdat anders de vrije wil van de mens in het gedrag komt en het is de vrije wil die de basis vormt voor de motieven van de mens om voor een bepaalde handeling of houding te kiezen. Het onderzoek dat zij willen kan daarom niet anders dan kwalitatief onderzoek zijn met zeer geëigende methoden. Deze methoden worden door de een introspektie genoemd, door de ander intuïtie en weer een ander praat over het "Verstehen" in de zin van Max Weber. We zullen analoog aan Natanson (1963) de voorkeur geven aan de term "fenomenologische" methoden boven de term "subjektivistische" methoden, hoewel ik mij bewust ben dat op deze wijze tekort wordt gedaan aan Husserl, de grondlegger van de fenomenologie. "Nevertheless, I prefer the term 'phenomenological' to the possible alternative 'subjective', for although the former may be misunderstood, the latter is necessarily misinterpreted in the context of its present meaning if it is equated as unfortunately it generally is, with personal, or private or merely introspective, intuitive attitudes. I shall therefore use 'phenomenological' as a generic term to include all positions that stress the primacy of consciousness and subjective meaning in the interpretation of social action." (14) Hoewel ik mij bewust ben van het feit, dat ik tekort doe aan de subjektivisten en met name aan Schutz, met zijn onderscheid tussen in-order-to en because-of motieven, zal ik het subjektivisme definiëren als de stroming, die uitgaande van de vrije wil komt tot het op een kwalitatieve wijze beschrijven en verklaren van eenmalige, subjektieve verschijnselen middels de fenomenologische methode. Door het gebruik van deze specifieke methoden benadrukken zij, dat sociale verschijnselen op een eigen manier en binnen een eigen wetenschap (geesteswetenschappen) onderzocht moeten worden. Deze definitie sluit in grote lijnen aan bij de Romantici van Gouldner (1973) (15).

Hoewel er bij de "objektivisten" verschil van mening bestaat over de vraag of de nadruk moet worden gelegd op theorievorming of op empirisch onderzoek is men het eens over de vraag wat het onderwerp van studie moet zijn: het gaat om het opsporen van de wetmatigheden die aan generalisaties ten grondslag liggen. In dit opzicht is er geen wezenlijk verschil tussen de natuur- en de sociale wetenschappen. Voor zover mogelijk moeten deze wetmatigheden gegoten worden in kausale modellen (zowel Merton als Blalock wijzen hierop) en middels kwantitatieve meettechnieken moet getracht worden de onderlinge beïnvloeding kwantitatief vast te stellen (pad-analyse). Uiteraard mag deze kausale analyse geen doel op zich zijn maar moet een onderdeel vormen van grote verklarende theorieën. Aangezien de sociale wetenschappen hiertoe op dit moment nog

niet in staat zijn, kunnen zij voorlopig genoeg nemen met theorieën, waarin minder variabelen gebruikt worden ("auxiliary theories" of "theories of the middle range"). Deze nomothetische verklaring van oorzaken vindt zijn grondslag in een geloof in het determinisme, hoewel weinigen daarbij uitgaan van een volledig gedetermineerd zijn. De grens met de "vrije wil" wordt niet expliciet aangegeven en hoeft ook nog niet te worden aangegeven, omdat het onverklaarde gedeelte nog steeds het grootste gedeelte uitmaakt. Voorlopig moeten we trachten het verklaarde gedeelte te verhogen. De methoden die hierbij gebruikt worden zijn geënt op die van de natuurwetenschappen. Ik zal deze methoden samenvatten onder de term naturalisme, niet gebruikt in de zin van Cornelis (16), maar in de zin van Natanson. "I use the designation 'naturalism' in this context to refer to that approach to social science which holds that the methods of the natural sciences, scientific method generally, are not only adequate for the understanding of social phenomena, but indeed constitute the paradigm for all inquiry in this field". (17) Over het geheel genomen wijzen zij "het verstehen" als methode af, omdat deze methode niet objektief is of niet intersubjektief te controleren. Zij heeft hoogstens heuristische waarde. Op grond van het bovenstaande zal ik het "objektivisme" definiëren als de stroming, die uitgaande van een benadrukken van het determinisme wil komen tot verklaren van algemene verschijnselen middels de naturalistische methoden. Dit verklaren vindt plaats met behulp van kausale wetten en moet op een zodanige manier gebeuren dat het intersubjektief controleerbaar is.

Ik heb proberen aan te geven dat de crisis in de sociale wetenschappen voornamelijk een gevolg is van het tegenover elkaar staan van het subjektivisme en het objektivisme; deze laatste kloof is een gevolg van het innemen van een verschillende plaats op de dimensie vrij wil (indeterminisme)-determinisme. Door deze konstatering is de kloof niet kleiner geworden. Integendeel, met opzet heb ik de kloof breder gemaakt, iets verder uit elkaar getrokken, omdat op die wijze de wezenlijke verschillen tussen de twee benaderingen duidelijker aan het licht komen. Voor een verdere analyse kan dat alleen maar voordelen hebben. Een andere reden voor het breder maken van de kloof is het inspelen op de literatuur die over dit onderwerp is verschenen. De subjektivist ziet de objektivist als de man die van een volledig determinisme uit gaat en daardoor vervalt in een waanzinnig sciëntisme, als een man die de eigen creativiteit ontkent en iedere handeling op een wetenschappelijke manier wil verklaren. De objektivist ziet de subjektivist daarentegen als de man die wel leuk werk doet, maar niet wetenschappelijk bezig is, als een man met journalistieke bezigheden. Door de crisis van de laatste tijd wordt al te gemakkelijk een etiket gedrukt op iemand en vanuit dit etiket wordt zijn werk ook beoordeeld. Men wordt eerder positivist, marxist of fenomenoloog genoemd dan men tot

duhver in de wetenschap voor mogelijk had gehouden. Door dit opplakken van een etiket tekent zich een scheef beeld af. Het leek mij daarom nuttig, ook al uit analytische overwegingen, van dit scheve beeld uit te gaan.

Reeds meermalen heb ik gewezen op de link die gelegd kan worden met de dimensie vrije wil-determinisme. De centrale stelling, die ik probeer aan te tonen luidt: de kloof, die beoefenaars van de sociale wetenschappen van elkaar gescheiden houdt, komt voort uit het onjuiste uitgangspunt, dat determinisme en vrije wil onverzoenlijk tegenover elkaar staan, dat het in feite twee elkaar uitsluitende begrippen zouden zijn. Ik ben er van overtuigd, dat meer inzicht in dit laatste dualisme zal leiden tot een verkleinen van de kloof. Dat men bij het onderzoek twee verschillende methoden gebruikt, is niet erg. Dat men ze niet komplementair gebruikt, zoals Niels Bohr met zijn principe van komplementariteit bepleitte, is veel erger. Onder dit motto zal ik proberen meer inzicht te verschaffen in het wezenlijke van de twee methoden en zal ik tevens hun ontwikkelingsgang proberen aan te geven.

C. ONDERZOEKSOPZET

Hoewel de kloof in de literatuur regelmatig aan de orde is gesteld is zij (bij mijn weten) nog nooit systematisch onderzocht. Reeds in 1944 zag Kaufmann de noodzaak van een systematisch onderzoek in. "It would therefore be appropriate to start with a systematic attempt to eliminate these errors from social science. A survey would have to be made of the actual methodological controversies in the different social sciences, and the arguments offered in support of each of the conflicting doctrines would have to be examined. These arguments must be classified according to their formal structure The end in view is to determine precisely the procedural significance of all controversial points." (18) Ook Gewirth geeft twee mogelijkheden aan hoe dit opgezet zou kunnen worden en stelt dat tot dusver steeds voor de tweede benadering is gekozen. "They make an inductive study of the specific methods used in these various disciplines, and compare and contrast them with another. Or - and this is the more usual course - they may begin with a general conception of scientific method taken for the natural sciences, especially physics, and use this as the criterion for selecting the aspects of the social sciences which are to be studied". (19) Mijn voorkeur gaat uit naar de eerste mogelijkheid. Het tegenover elkaar plaatsen van de twee methoden en het vinden van de vooronderstellingen die aan de methoden ten grondslag liggen, zodat zij eventueel tegenover elkaar geplaatst kunnen worden. Het tegenover elkaar stellen is een moeilijke zaak, omdat niet altijd duidelijk is welke methoden tegenover elkaar gezet moeten worden. De een spreekt van "inspektionisme versus behaviorisme", de ander van "fenomenologische methode versus het naturalisme". De beste oplossing lijkt mij uit te gaan van een totaal overzicht van de

methoden, die onder de fenomenologische methoden vallen (zoals boven gedefinieerd) en van die welke onder het naturalisme vallen.

Ten aanzien van de fenomenologische methode zal ik beginnen met een kort overzicht van wat de fenomenologische stroming voorstelt in termen van haar grondlegger Husserl en welke methoden hij daarbij gebruikt. Vanuit Husserl zal ik vervolgens nagaan wat zijn invloed in de sociale wetenschappen is geweest met een benadrukking van de fenomenologie van Alfred Schutz en Marvin Farber. Het zijn met name deze twee geweest, die binnen de sociologie de verbinding tot stand hebben gebracht tussen de "verstehende" methode van Max Weber en de methoden van Husserl, door de nadruk te gaan leggen op de intuïtie en de introspektie. In kort bestek zal daarom ook ingegaan moeten worden op de vraag welke de hermeneutische methoden zijn en hoe de relatie tussen Husserl en Max Weber is geweest. Waarschijnlijk zijn beiden beïnvloed door de filosofie van Schleiermacher. Na Schutz en Farber zal de schijnwerper meer gericht worden op de hedendaagse stromingen als de ethno-methodologie en het symbolisch interaktionisme en de "anarchistische" methoden van Phillips en Feyerabend.

Eenzelfde patroon zal gevolgd worden voor het naturalisme. Hier zal ik beginnen met een kort overzicht van het empirisme en het positivisme in de vorige eeuw en zijn invloed op het fysikalisme, het naturalisme en het logisch positivisme of -empirisme. Ook zal aandacht besteed worden aan het behaviorisme en de invloed van al deze richtingen op de hedendaagse methodologie. Met name wordt daarbij gedacht aan het kritisch rationalisme van Karl Popper.

Al deze stromingen, zowel de fenomenologische als de naturalistische, zullen beoordeeld worden op een aantal criteria of vooronderstellingen die ik eerder heb opgesomd, te weten subjektivisme - objektivisme, Geisteswissenschaften - Naturwissenschaften, idiografisch - nomothetisch, motieven - oorzaken, kwalitatief - kwantitatief, idealisme - materialisme, en uiteraard vrije wil - determinisme.

Na deze analyse zal ook worden ingegaan op richtingen, die in het verleden gepretendeerd hebben een synthese tussen de twee uitersten te zijn door een nieuwe dimensie toe te voegen, de praxis. Hierbij zal de kritische theorie en het pragmatisme bekeken worden en zal getracht worden aan te geven, waarom zij, gezien de controverses, er niet in geslaagd zijn een synthese te zijn.

Tot slot, en dat wordt het moeilijkste gedeelte, zal op grond van de analyses worden aangegeven wat de essentie van de kloof is, en op welke manier de controverses in contact met elkaar kunnen worden gebracht. Want aan dit laatste hebben we dringend behoefte. Er bestaat een gevaar dat iedereen zich in zijn eigen stellingen terugtrekt, waardoor zelfs een oorlog niet meer mogelijk is. En tegenstander zijnde van oorlogen ben ik helemaal tegen loopgraven-oorlogen.

NOTEN

- (1) Parsons, Talcott (1938) op cit. pag. 14
- (2) De invloed van Merton op Blalock blijkt ook uit het door Blalock gebruiken van het begrip "auxiliary theories", terwijl ze in grote lijnen overeen komen met Merton's "theories of the middle range".
- (3) Torgerson, Warren S. o.c. p.8
- (4) Schutz, Alfred o.c. p.6
- (5) Schutz, Alfred (1971) o.c. p.13
- (6) Brodbeck, May (1954) o.c. p.140/141
- (7) Beerling, R.F. (1973) o.c. p.63
- (8) Beerling, R.F. (1973) o.c. p.54
- (9) Cornelis, Arnold (1973) o.c. p.153
- (10) Cornelis, Arnold (1973) o.c. p.182
- (11) Gewirth, Alan (1954) o.c. p.160
- (12) Schutz, Alfred (1971) o.c. p.8
- (13) Brodbeck, May (1954) o.c. p.142
- (14) Natanson, Maurice (1963) o.c. p.273
- (15) Met name in zijn samenvatting zet hij de Romantische sociologie tegenover de Classicistische sociologie. In die samenvatting geeft hij ook de oorzaak aan van de conflicten. "Zowel gezien vanuit een diachronisch als vanuit een synchronisch standpunt draait elk fundamenteel conflict om de spanningen die tussen Romantische en Classicistische (of andere) dieptestructuren bestaan". Gouldner (1973) o.c. p. 25. Ik ben van mening, dat hij het niet bij het rechte eind heeft, omdat de Romantiek niet uit het niets is ontstaan, maar een duidelijk filosofische wortel heeft in de drang naar vrijheid, met andere woorden een wortel heeft in de dimensie vrije wil - determinisme.
- (16) Het is opvallend in de methodologische literatuur hoeveel verwarring er bestaat omtrent het begrip naturalisme. Cornelis noemt het naturalisme "een visie welke de studie van menselijke behoeften tot voorwerp van onderzoek neemt, teneinde de resultaten van deze studie in de vorm van richtlijnen voor sociaal beleid aan te wenden". Cornelis, Arnold (1973) o.c. p. 177. Norman Denzin brengt in zijn artikel in Social Forces, vol. 50, no. 2, 1971 een verbinding aan tussen naturalisme en behaviorisme. Hiermee bedoelt hij dan "the studied commitment to actively enter the worlds of native people and to render these worlds understandable from the standpoint of a theory that is grounded in the behavioris, languages, definitions, attitudes and feelings of those studied." o.c. p.168. De aangewezen methode om dit te bereiken is de introspektie.
- (17) Natanson, Maurice (1963) o.c. p.272
- (18) Kaufmann, Felix (1944) o.c. p.242
- (19) Gewirth, Alan (1954) o.c. p.157

LITERATUUR

- Beerling, R.F. (1973): "Sociologie en Wetenschapskrisis"
Meppel: Boom, 1973
- Bierstedt, R. (1959): "Nominal and Real Definitions in sociological Theory. New York: 1959, Blz. 121-145
- Blalock, H.M.: "The Measurement Problem: a gap between the languages of theory and research" in Hubert M. Blalock and Ann B. Blalock (Eds.): Methodology in Social Research. New York: McGraw-Hill, 1968. Blz. 5-28
- Brodbeck, M. (1954): "On the Philosophy of Social Science" in: Philosophy of Science, vol. XXI, 1954. Blz. 140-157
- Coleman, J.S. (1970): "The Methods of Sociology" in: Dennis P. Forcese and Stephen Richer, Stages of Social Research. New Jersey: Prentice Hall, 1970.
- Cornelis, A. (1973): "De crisis in de sociale wetenschappen: het probleem van de vooronderstellingen" in: Mens en Maatschappij, vol. 48, no. 2 1973. Blz. 151-187
- Gewirth, A. (1954): "Subjectivism and Objectivism in the Social Sciences" in Philosophy of Science, vol. XXX, 1954. Blz. 157-163
- Gouldner, A.W.: "The Coming Crisis of Western Sociology". New York: Avon Books, 1970
- Gouldner, A.W.: "Romantiek en Classicisme: dieptestructuren in de Sociale Wetenschappen, in: De Gids, 136ste jaargang, nummer 1, 1973
- Hayek, F.A.: "The Counter Revolution of Science: studies on the abuse of reason". Glencoe, Illinois: The Free Press, 1952
- Kaufmann, F. (1944): "Methodology of the Social Sciences". New York: Oxford University Press, 1944
- Margenau, H.: "The Nature of Physical Reality". New York: McGraw-Hill, 1950
- Merton, R.K. (1963a): "The Bearing of Sociological Theory on Emperical Research" in Robert K. Merton: Social Theory and Social Structure. Glencoe: The Free Press, 1963. Blz. 85-102
- Merton, R.K. (1963b): "The Bearing of Emperical Research on Sociological Theory" in Robert K. Merton: Social Theory and Social Structure. Glencoe: The Free Press, 1963. Blz. 102-118
- Natanson, M.: "A study in Philosophy and the social sciences" in: Maurice Natanson (Ed.): Philosophy of the social sciences. New York: Random House, 1963. Blz. 271-286
- Northrop, F.S.C.: "The Logic of the Sciences and the Humanities". New York: McMillan, 1947
- Nowak, S.: "Methodological Dilemmas of Contemporary Sociology. In: Polish Sociological Bulletin, no. 2, 1969. Blz. 6-17

- Parsons, T. (1938): "The Role of Theory in Social Research" in: American Sociological Review, 1938. Blz.13-21
- Phillips, D.L. (1972): "Some Cautionary Notes on Sociological Research: with a special attention to survey studies" in: Mens en Maatschappij, vol. 47, no. 2, 1972. Blz. 101-128
- Popper, K. (1968): "The Logic of Scientific Discovery". London: Hutchinson, 1968
- Popper, K. (1969): "The Demarcation between Science and Metaphysics" in Karl Popper, Conjectures and Refutations. London: Routledge and Kegan Paul. Blz. 253-293
- Schutz, A. (1971): "The Social World and the Theory of Social Action" in Alfred Schutz, Collected Papers II. The Hague: Martinus Nijhoff, 1971. Blz. 3-20
- Torgerson, W.S. (1965): Theory and Methods of Scaling". New York: John Wiley, 1965